

1. CİLT

TÜRKİSTAN'DAN ANADOLU'YA TARİHİN İZİNDE

Prof. Dr. Mehmet Alpargu'ya Armağan

Editörler

Zeynep İskefiyeli
Muhammed Bilal Çelik

TÜRKİSTAN'DAN ANADOLU'YA TARİHİN İZİNDE - PROF. DR. MEHMET ALPARGU'YA ARMAĞAN - 1. Cilt
Editor: Zeynep İskefiyeli - Muhammed Bilal Çelik

Yayın No. : 2612
Eğitim No. : 540
ISBN : 978-625-402-071-1
Takım ISBN : 978-625-402-070-4
Basım Sayısı : 1. Basım, Şubat 2020

© Copyright 2020, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Begüm Akcaoğlu -begum@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt :

Kütüphane Bilgi Kartı

İskefiyeli, Zeynep., Çelik, Muhammed Bilal.

Türkistan'dan Anadolu'ya Tarihin İzinde - Prof. Dr. Mehmet Alpargu'ya Armağan - 1. Cilt / Zeynep İskefiyeli - Muhammed Bilal Çelik

1. Basım. VIII + 768 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-402-071-1

1. Mehmet Alpargu 2. Türk Tarihi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

ÖN SÖZ

Prof. Dr. Mehmet Alpargu. Ondan nasıl söz etmeli? Söze nasıl başlamalı? O kadar çok insanın hayatına dokunmuş biri ki... Lisans eğitimimiz sırasında dersini aldığımız Prof. Dr. Seçil Karal Akgün böyle durumlarda “think simple” ifadesini kullanırdı. Belki öyle yapmak, ayrıntıları, sözün uzununu tarihe emanet etmek en iyisi.

Neredeyse yirmi yılı bulan bir süredir hocalığımızı yapan Prof. Dr. Mehmet Alpargu, aynı zamanda idarecimiz de olduğundan hem çalışma hayatımızın, hem de akademik hayatımızın şekillenmesinde birinci derecede rol oynamıştır. Hem memurluğu, hem de akademik disiplini onun titizliği çerçevesinde öğrendik. Bugün geriye baktığımızda pek çok yetkinliğimizi onun ufku ve yönlendirmesi sayesinde elde ettiğimizi rahatlıkla ifade edebiliriz.

Çoğu zaman bizim işlerimizi ve gelecek planlarımızı bizden daha ciddi ve titizlikle takip eder, aşamaları sürekli sorar, yapılan işin önemini vurgulayarak bilinç düzeyimizi yükseltirdi. Emekliye ayrılması bizi üzse de artık onun bize çizmiş olduğu ufku devam ettirmeli ve öğrencilerimize aktarmalıyız. Bu belki de hocamızın bizim üzerimizdeki en büyük emanetidir.

Bu kitabın hikâyesine gelince; esasında çok uzun süre planlaması üzerine kafa yorduk. Ancak bir türlü teşebbüse geçememiştik. Bunun nedeni biraz da hocamızın hala çalışıyor olmasıydı. Ancak hocamız emekli olmayı tercih edince bu işe bizden daha layık, yine hocamızın üzerinde büyük emeği olan pek çok değerli hocamız olsa da bu görevi bizim yapmamızı uygun gördüler. Hepsine ayrı ayrı teşekkür ederiz.

İlana çıkınca Türkiye çapında pek çok değerli hocamız çağrımıza olumlu yanıt vererek bizi mutlu etti. Akademide hocamızın o kadar çok seveni ve elinden tuttuğu insan var ki... Sonuçta gelen makale sayısı günden güne arttı, hatta o kadar yüksek bir seviyeye ulaştı ki, neredeyse bir armağan kitabı boyutunun ötesine geçti. Bazı hocalarımız bu kadar sayıda makaleyi kabul etmemizin yanlış olduğunu ifade etseler de hangi makaleyi neye göre kitap dışı bırakacaktık. Sonuçta akademiye, hocaya, bize saygıları çerçevesinde, bunun yanı sıra da zamanlarının elverdiği ölçüde yazıyı hazırlayıp göndermişler. Hepsinin ismini burada anamasak da her birine ayrı ayrı teşekkür etmek boynumuza bir borçtur. Ancak bir hocamızı anmadan geçemeyeceğiz. Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü emekli öğretim üyesi ve Türk kültür tarihi ile Selçuklu tarihi ve medeniyeti alanlarında kıymetli eserler veren Prof. Dr. Salim Koca 6 Ocak 2020, Pazartesi günü vefat etmiştir. Bir makalesi ile armağan kitabımıza katkı sağlayan hocamızı rahmet ve minnetle anıyoruz. Son olarak Nobel Yayınları özel bir teşekkürü fazlasıyla hak ediyor. Ülkemizin içinden geçtiği bu sıkıntılı süreçte her şeye rağmen elini taşın altına koyan, bu büyük emeğin zayi olmasına izin vermeyen, kitabın okuyucu ile buluşmasını temin eden Nobel Yayınlarına şükranlarımızla...

Doç. Dr. Zeynep İskefiyeli
Doç. Dr. Muhammed Bilal Çelik
17.01.2020/Serdivan

İÇİNDEKİLER

1. CİLT

Prof. Dr. Mehmet Alpagu'nun Öz Geçmişi ve Eserleri	1
<i>Röportaj - Murat Özkan</i>	
Göktürkler ile Soğdlar Arasındaki İlişkiler (VI. Yüzyıldan VII. Yüzyıl Ortalarına Kadar)	12
<i>Hikmet Demirci</i>	
Tiele 鐵勒 ve Töliş II.....	30
<i>Hayrettin İhsan Erkoç</i>	
Macarların Orta Çağ Kaynaklarında "Türk" Adlanması Üzerine.....	72
<i>Osman Karatay</i>	
Tuna Bulgar Devleti'nin Kaos Yılları.....	84
<i>Ali Ahmetbeyoğlu</i>	
Târîh-i Buhârâ'ya Göre Buhârâ'da İktisadi Hayat	92
<i>Oktay Berber</i>	
Bazı Coğrafya Eserlerine Göre X. Yüzyılda Horasan ve Havalisi	104
<i>Şenay Yanar</i>	
Otağdan Saraya Karakurum.....	125
<i>Neslihan Durak</i>	
Moğolistan'dan Avrupa'ya Bir Moğol Komutanı: Burulday Noyan	133
<i>Altay Tayfun Özcan</i>	
İlhanlı Hükümdârı Ebû Sa'id Devrinde Emîr Dimaşk Hâce'ye Ait Bir Yarlğ	146
<i>Ergin Ayan</i>	
Despina Hatun'un Mezarı Meselesi	161
<i>Yahya Başkan</i>	
Şah Tahmasb Dönemi Safevi-Deken İlişkileri (1524-1576).....	171
<i>Mehmet Dağlar</i>	
Küçük Cüz (Orda) Kazak Hanlığı'nda Ebu'l Hayır Han'ın Siyasi ve Askeri Faaliyetleri (1718-1730).....	177
<i>Orhan Doğan</i>	
Ormembedoğlu ve Orakoğlu Nogaylarının Bucak'a Göçleri ve Yerleşik Hayata Geçişleri.....	189
<i>İsmail Bülbül</i>	

Timur Şah Dürranî'nin Afganistan'da Merkezî Otoriteyi Kurma Çabaları.....	204
<i>Orhan Yazıcı</i>	
XVIII-XIX. Yüzyıllarda Özbek Hanlıklarında Zorunlu Bir Mükellefiyet Olarak Zekâtın Başlıca Uygulanma Alanları ve Rusya İle Münasebetlere Tesiri	214
<i>Dinçer Koç</i>	
Nikolay Semenoviç Şukin'in Mektuplarına Göre XIX. Asrın İlk Yarısında Lena Boyunda Kentler, Kasabalar Ve Yerel Unsurlar (Buryatlar, Tunguzlar, Saha/Yakutlar).....	228
<i>Fatih Ünal</i>	
İklimle Savaş; Perovski'y'in Hive Seferi (1839-1840)	255
<i>Murat Özkan</i>	
Penjeh Olayı: Türkistan'da İngiliz-Rus Rekabetinin Zirve Noktası	270
<i>Memet Yetişgin</i>	
Rus Limanlarındaki Türkistan Hacıları: Karadeniz'den Hicaz'a Hac Yolunda Vapurlar	280
<i>Mesut Karakulak</i>	
Modern Tatar Edebiyatının Öncüsü Kayyum Nâsirî (1825-1902) ve Onun Etrafındaki Muammâ	297
<i>Ahmet Kanlıdere</i>	
Bir Ceditçi Aydın: Mahmud Hoca Behbudî	305
<i>Seda Yılmaz Vurgun</i>	
Mîr Said Sultan Galiyev ve Mücadelesi	320
<i>Azmi Özcan</i>	
XX. Yüzyılın Başında Rusya'nın Türkiye ve Türkistan'a İlişkin Emel ve Teşebbüsleri Işığında Dâhiliye Vekâleti Emniyet Umum Müdürlüğü'nün Bir Raporu.....	325
<i>İsmail Özçelik</i>	
Kırım Tatar Türklerinin Matbuat Tarihinden: İleri Dergisi	351
<i>Kamelya Tekne</i>	
İslâm Tarih ve Coğrafyacılarına Göre Azerbaycan (Tarihî Coğrafya)	381
<i>Cihat Aydoğmuşoğlu</i>	
Uygur Tarihini ve Kültürünü Anlamada Coğrafya Bilmenin Önemi.....	397
<i>Kürşat Yıldırım</i>	
Türk Kültür Tarihine Kısa Bir Bakış	404
<i>Mukadder Güneri</i>	
Bozkır Medeniyetinin Temel Özellikleri Ne İdi?	432
<i>Konuralp Ercilasun</i>	
Uygurca Yazılmış Oğuz Kağan Destanı'nın Sümer Bağlantıları	443
<i>Hasan Göktürk Erdoğan</i>	
Eski Hun ve Uygur Kişi Adı ve Unvanları Üzerine	450
<i>Tuncer Gülensoy</i>	

Eski Türklerde Tabiat Varlıklarına Karşı Duyulan Saygı.....	462
<i>Saadettin Yağmur Gömeç - Müslüme Melis Çelikaş</i>	
Eski Türk Mitolojisinde Efsanevi Yaratıklar.....	479
<i>Yunus Emre Tansü- Baran Güvenç</i>	
Türk ve Dünya Dinler Tarihinde Gizemli Ortak Bir Sembol: Tengri Tamgası.....	484
<i>Münevver Ebru Zeren</i>	
Eski Türklerde Su Kültü'nün Dinî ve Sosyal Hayattaki Yansımaları	504
<i>Selim Karakaş</i>	
İslâm Medeniyeti Çevresinde Türk İmajı.....	515
<i>Salim Koca</i>	
Türk Kozmik Sistemi'nin Kutadgu Bilig'deki Yansımaları	540
<i>Yücel Öztürk</i>	
Harezmîler, Karahanlılar, Anadolu Selçukluları, Erken-Geç Anadolu Beylikleri, Calayırılılar, Eyyübililer, Memluklular, Timuriler ve Osmanlılara Ait Başka Bir Örneği Bulunmayan Uç (Unique), Beş (Rrrrr), Dört (Rrrr) ve Üç (Rrr) (Rare) Nadir Sikkeler	555
<i>Mustafa Kalkan</i>	
Selçuklu Mâtem Adetlerinde Eski Türk İzleri.....	570
<i>Recep Yaşa</i>	
Hoca Tirmizî'nin Destûrû'l-Mülûk'unda Siyaset Ahlakı ve İlkeleri	585
<i>Gülây Karadağ Çınar</i>	
Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi'nde Müşterek Akrabalık Adları Üzerine	613
<i>Abdülkadir Donuk</i>	
Kazakistan ve Özbekistan'da Kurucu Kimlik Unsuru Olarak Tarihçilik.....	636
<i>Abdullah Gündoğdu</i>	
Karakalpakistan'da Sofizm ve Ahmet Yesevi Etkisi	654
<i>Salih Yılmaz</i>	
Bozkır Kültürünün İzine Adanan Bir Ömür: Prof. Dr. Svetlana Aleksandrovna Pletnëva (1926-2008)	660
<i>Mualla Uydu Yücel</i>	
Türkiye'de Altın Orda Araştırmalarının Tarihi (1923-2019).....	685
<i>İlyas Kemaloğlu</i>	
Türk Tarihine ve Türk Yazıtlarına Adanmış Bir Ömür: Sergey Grigoryeviç Klyaştorını ve Eserleri	704
<i>Serkan Acar</i>	
Türkiye ve Hindistan'da Babürtüler Üzerine Yazılan Tezlerin Bibliyografyası ve Değerlendirilmesi	731
<i>Canan Kuş Büyüктаş</i>	
Almanya'da Avrupa Hunlarına Dair Araştırmalar (2000-2018).....	753
<i>Fatma Aysel Dıngil Ilgın</i>	

Harezmliler, Karahanlılar, Anadolu Selçuklular, Erken-Geç
Anadolu Beylikleri, Calayırılılar, Eyyübler, Memlûklular, Timuriler
ve Osmanlılara Ait Başka Bir Örneği Bulunmayan Uq (Unique),
Beş (Rrrrr), Dört (Rrrr) ve Üç (Rrr) (Rare)

Nadir Sikkeler

Mustafa Kalkan*

Sürekli yeni eserlerin-materyallerin (sikke-madalya) bulunacağı, mevcut arayışın süreceği ve sonu gelmeyen kazı çalışmalarının yürütüleceği düşüncesini her geçen gün daha da güçlendiren bir disiplindir numizmatik (nümismatik-meskûkât). Bu düşünce, sadece bulunan materyallere bağlı değildir, arama, bulma, bilinmeyene ulaşma dürtüsünün insanı sürekli hareket halinde tutuyor olmasından da kaynaklanmaktadır. Müzeler, nümizmatlar, özel koleksiyonerler, mezar hırsızları ve işin ticaretini yapanlarsa mevcut ağın parçalarını oluşturmaktadır. 5000 yılı aşkın süredir, farklı kesitlerin teşkil ettiği ortak hedef birlikteliği, günümüzde de aynı şekilde sürdürülmektedir.

İnsanlık tarihi dikkatli bir şekilde incelendiğinde yapanlar kadar, yıkanların da sosyal hayatın bir başka cephesini oluşturduğu, aykırı, ahlaksız ya da dini inanışlara ve kutsal değerlere saygısı olmayan insanların toplum istemese de yaşam seyrini diğerleri ile birlikte aynı toplum içinde sürdürdükleri görülür. Çizgi dışı insan tipi şeklinde tanımlanan ya da geleneksel yaşamın kurallarına uymayan bu insanlar, asrı içinde geleneğe, dine ve mistik anlayışa aykırı hareket ettikleri için bazen çığır açan buluşlara imza atma şansını yakalamışlardır. Hiç kimsenin cesaret edemediği, dini inanışlara akla zarar metotlarla meydan okuyarak tanrı kralların piramitlerini soydular, Orta Asya'da kağanların kurganlarını yağmaladılar. Ölüm cezasına meydan okurcasına Hindistan'da racaların Çin'de imparatorların anıt mezarlarını yerle bir ettiler. Dönemin değişim değerine sahip olan altından yapılmış eserleri, yine toplumun önde gelen seçkinlerine gizlice pazarladılar, bu döngü zamanla değerli eserlerle birlikte sikkeyi de içine almaya başladı. Soyulan mezarlardaki altın, gümüş, süs eşyaları, cam, kemik ve bronzun yanı sıra cesetlerin gözlerinden, ağızlarından ve üzerlerinden alınan değerli sikkelerle yağmalama işi seyrini aynen devam ettirdi. Artık tümülüsler de mezar hırsızlarının çalışma alanındaydı, zengin valilerin, senatörlerin, tüccarların, soyluların eşlerinin ve generallerin mezarlarındaki hiçbir engel, tuzak ya da ölüm cezası onları durduramadı. Sonuç beklenilenin ötesindeydi, asırları içine alan birçok sır, bu hırsızlar sayesinde çözüldü ama onlar hiçbir zaman ön planda görünmediler.

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: kalkan12@hotmail.com

Geleneksel olarak döneme ait el yapımı formlarıyla üretilen değerli altın-gümüş-bronz sikkelerin öbür dünya-ahiret anlayışı sebebiyle mezarlarda bulunması, zamanla hırsızlığı bir meslek haline getirdi ve bu mesleğin bir alt anabilim dalı olan “mezar hırsızlığı” geçen zaman dilimi içinde gelişti. Yapılan bilinçsiz kazıların kurganlara, tümülüsle ve diğer mimari eserlere verdikleri zararları da göz önünde tutmamıza rağmen bu gerçek hiçbir zaman değişmemiştir, mezar hırsızları, arkeologların, antropologların ve nümizmatların hep bir adım önünde olmuştur. Onları üstün kılan özellikler ise; bölgeyi çok iyi tanımaları, asırlardır buralarda yaşayan kültürleri kuşaktan kuşağa sözlü aktarımla atalarından öğrenmeleri, kendilerine ait teknikleri geliştirmiş olmaları (şiş, su, bitki, vs.) ve oluşabilecek zararları göz ardı ederek korkusuzca sonuca odaklanmalarıdır.

Ahıskalı Mihralı Bey Katalogu'nu teşkil eden eserlerin bir kısmı resmi kazılarda, diğer bir kısmı ise yukarıda adlarını bilmeden meçhul isimlerle meslek gruplarını (mezar hırsızları) belirttiğimiz insanların buldukları eserlerden meydana gelmektedir. Bu eserlerden sınırlı sayıda UQ olan ya da çok nadir (RRRRR-RRRR) olanları arasından yapılan seçimle örnekler oluşturulmuştur. Aşağıda örneklerini sunduğumuz 17 sikke, unique (başka bir örneği olmayan tek), beş, dört ve üç nadir (rare)olarak bir tasnife tabi tutulmuştur.

İlk sikke, İskitlerin yıkılması, akabinde Hunlar döneminde Türklerin yavaş yavaş batıya doğru hareketleri ile temas kurdukları ve yerli toplumlarla ilişkilerini sıkılaştırdıkları döneme aittir. Sikkeleri darp ettirmeyi bilmeyen ama ticari ilişkilerdeki önemini zamanla kavramayı başaran konargöçer toplumlar, İran soylu topluluklardan sikke darbını ve değişim değerlerini öğrenmişlerdir. Yazı dilinin şekillenmemiş olması ve yaşayan halkın önemli bir kısmını yerleşik olan İran soylu toplulukların teşkil etmesi sebebiyle sikkeler, o toplumun dili ile darbedilmiş ve askeri hâkimiyetin tesis edildiği dönemde Türklere ait bazı geleneksel figürler, sikkelerin üzerine nakşedilmiştir. Aşağıda yer alan ve İskit külâhı giymiş olan krala ait sikke tek örnektir.

Zeno:35172

Ç.:29.5 mm, A.:5.6216 gr. AR. Tetradrachm. UQ.

Sikkenin ön yüzünde 200 yılına ait Kral Artramush'un (wrtmws MLK) sureti, yay şeklinde bir çizim, diğer tarafında 250'li yıllarda Kral Vasamar'ın at üzerinde ava gidişi res-

medilmiştir.¹ Atın arkasındaki işaret sebebiyle S stilli tip şeklinde tanımlanmaktadır. Sikke birimi tetradrachm'dır. Kral Artramush'tan sonra tahta Kral Vasamar geçmiştir.² B. Vainberg tarafından Kh 11 koduyla tasnif edilmiştir.³

Karahanlı Devleti, konargöçer yaşam seyri ile yerleşik hayatı mükemmel bir şekilde meceden ilk Türk devleti olma özelliğini taşımaktadır. Karahanlıların kültür tarihi ve devlet teşkilatı üzerine değerli çalışmalar ortaya konmuş, son olarak Prof. Dr. Boris Koçnev'in Karahanlı sikkeleri üzerine yaptığı değerli araştırmalarla bu döneme ait birçok problemi çözmek mümkün hale gelmiştir.⁴ En önemli alan otoritesi (numizmat) olarak kabul edilen Koçnev'in ölümünden sonra çok sayıda Karahanlı sikkesi tespit edilmiş ve literatüre kazandırılmıştır. Aşağıda örnekleri verilen Karahanlı sikkeleri de Koçnev'in eserlerinde yer almayan tip ve tarihlerdir.

Karahanlı sikkelerindeki stilistik özellikler, hat çeşitliliği, İslam dinini kabul etmelerine rağmen bir çok hayvan figürünün (tavşan, pars, kartal, baykuş, teke, koç, kuş vs), sosyal yaşamlarına ait (ok, kılıç, kalkan, yay, mızrak vs. resimlerin) sikkelerde yer alması, eski geleneklerle kabul edilen din arasında bir geçiş sürecinin yaşandığını da ortaya koyar. Aşağıdaki sikkede de üç kıta iç içe geçer şekilde resmedilmiştir.

Zeno:50357/76634

لااله الاالله وحده لا شريك له الامير نصر بن علي

مولي الخ نظام الدولة المظفر طنغا تكين بادشا

el emir Nasr bin Ali mevli elh nizamü'ddevle el muzaffer Tonga Tegin Badşa (Padişah).

Ç.:27 mm, A.:2.4919 gr. AE. Fels. RRRRR.
Karahanlı Hakanlığı (940-1040)

İlig, Nasr bin Ali, Padşa, Fergana darblı ve H.401/M.1010/1011 tarihlidir. Yandaki sikkeye benzeyen fakat "İlig" unvanının olmadığı diğer yüz, kıtaları içine alan yüzündeki

1 B. İ. Vaynberg, Moneti Drevnogo Horezma, Moskva, 1977, s. XVII, XVIII, 42.

2 <http://www.sogdcoins.narod.ru/english/khwarezm/coins.html> Kh 11.

3 <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=35172>

4 B. D. Koçnev, Numizmatičeskaya istoriya Karahanidskogo Kaganata (991-1209), Sofya, 2006.

“koçbaşı” ve diğer işaretler, yukarıdaki sikkeyi farklı kılmaktadır.⁵ Togan Han Ahmed ibn Ali (H.388-406/ 408/M.998-1016/1018) yılları arasında hüküm sürmüştür.⁶

Karahanlı sikkeleri, bazı özellikleri itibariyle de diğer Türk devletlerindeki sikke darbettirme geleneğine tesir etmiştir. Göktürk sikkelerinde görülen ay yıldız sembolleri görüldüğü gibi, tek hilal-ay, iki hilal, üç hilal ve dört hilalin yer aldığı sikke örneklerine de sahiptir. Gerek gümüş, gerek bakır gerekse bronz örneklerde kullanılan kufi hattın yanı sıra diğer hatların tercih edilmesi ve süsleme çeşitliliği, şahane örneklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca birden fazla dile sahip olması Arapça, Farsça ve Uygurca yazıların sikkelerin üzerinde bulunması, üç kültür kuşağı içinde de sikkelerin ticari ilişkilerde sıklıkla kullanılıyor olduğunun delilidir. Gerek Zereşan gerek Fergana gerekse de Çu ve Tarım Vadileri'nde kullanılan sikkeler, yazlık başkentte (Kuzorda) ve kışlık başkentte (Kaşgar) ayrı ayrı tarihlerde darbettirilmiştir.

Gümüş krizinin yaşandığı dönemler hariç darbettirilen Karahanlı dirhemleri, 925 ayar kaliteli gümüşten kesilmiş, kriz döneminde bakır sikkelerin üzeri iki-üç milimetrelik gümüşle kaplanmıştır. Bazı sikkelerdeki gümüş oranı halk tarafında anlaşılmasın diye farklı karışımlarla bir arada darbettirilmiştir. Nadir örnekler de ise çok düşük 825 ya da 725 ayar kara gümüşle dirhemlerin kesildiği görülür. Her ne kadar istila yıllarında (Karakitay-Karahıtay) ya da askeri harcamaların arttığı dönemlerde, bu tedbirlerin alındığı görülse de konargöçer yaşam biçimini terk etmeden bu düzeyde bir mali sisteme ve ticari hayata Karahanlıların dâhil olmasının dönemi açısından büyük bir gelişme olduğu kabul edilmelidir.

Zeno:17425/17401

لااله الاالله وحده لا شريك له

الامير نصر بن على مولى الخ المويد العادل ايلك العادل

el emir Nasr bin Ali mevlielh/el muidu'ladl iligadl.

**Ç.:27.5 mm, A.:3.3814 gr. AE. Fels.RRRR.
Karahanlı Hakanlığı (940-1040)**

5 <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=50357>; <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=76634>

6 Koçnev 1995:221, Nu. 261.

İlek Nasr bin Ali, Fergana darblı ve H.397/M.1006/1007 tarihlidir. Koçnev'in listesinde yer alan yukarıdaki sikkeden, yanında yer alan büyük sikke unvan ve stil yönüyle farklıdır.⁷ Togan Han Ahmed ibn Ali (H.388-406/408/M.998-1016/1018) yılları arasında hüküm sürmüştür.⁸

Zeno:?

لااله الاالله وحده لاشریکله

الامير الاجل السيد ابو المظفر ملك مولى امير المومنين ملك الملك المظفر بغرا قرا خاقان جلال الدولة طنغا تكين

el emir el ecel el seyide bu'l muzaffer melik mevli-mevla emiru'l müminin meliku'l mülk el muzaffer Buğra Kara Hakan celalü'd-dünya TongaT egin.

Ç.:27 mm, A.:2.8989 gr. AE. Fels. RRRRR.
Karahanlı Hakanlığı (940-1040)

Togan Han Ahmed bin Ali, Fergana darblı ve H.387/M.997/998 tarihlidir. Benzer bir sikke, Koçnev'de Nu 52'de mevcuttur. Sikke, nadir bir örnek ve darb hatasıdır. İlig unvanının darbu unutulmuştur, bu yönüyle diğer sikkelerden farklıdır. Togan Han Ahmed ibn Ali (H.388-406/408/M.998-1016/1018) yılları arasında hüküm sürmüştür.

Zeno:56393/15849/152149

لااله الاالله وحده لاشریکله الامير الجليل محمد بن على

مولى الخ ارسلان خان المير السيد محمد بن نصر

el emir el celil Muhammed bin Ali mevlielh/Arslan Han/el emir el seyyid aynü'd-devle Muhammed bin Nasr.

7 <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=17425>; <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=17401>

8 Koçnev 1995. 215, Nu. 177.

Ç.:24 mm, A.:1.9999 gr. AE. Fels. RRRRR.
Karahanlı Hanlığı (940-1040)

Arslan Han Mansur b. Ali, Muhammed bin Nasr, Ahsikend darblı ve H.413/M.1022/1023 tarihlidir.⁹ Arslan Han Mansur bin Ali (H.405/6-415/M.1016-1024/5) yılları arasında hüküm sürmüştür.¹⁰

Fars-Pers sikke geleneğinin ilk dönemlerde, Karahanlılar üzerinde tesir oluşturamadığı mevcut örneklerle bilinmektedir, ilk sikkeler özellikle Çin ve Sogd darb geleneğinin izlerini taşımaktadır. Satuk Buğra Han'a ait ortası delik olan ve dört yönde "Melik-ملك, Aram-أرام, Yinal Çigu (Çigi)--بنال veya Karac-فرج" şeklinde yazıların yer aldığı fels Karahanlıların ilk sikkesidir. Daha sonra adı sikkelerde hiç zikredilmeyen halifelerin adları zikredilmeye ve yavaş yavaş İran sikke darbetme geleneği ve tezyinatına ait çeşitli stilistik özelliklerin görülmeye başlandığı bir seyr yaşanacaktır. Karahanlı sikkeleri birden bire kalıp değiştirecek ve bölge bölge farklı özellikler sergilemeye başlayacaklardır. Özellikle dihkanelara (yerli toprak ağaları, şehir hâkimleri) ait örnekler tamamen Sogdiana geleneğinin izlerini taşıyacak, ilk dönemlerde bazı bölgelerde görülen Samani stili ve tesiri zamanla değişecektir.

Anadolu Selçuklu Devleti dönemine gelene kadar Büyük Selçuklu Devleti sikke geleneği devam ettirilecektir. Yine kendine has olmakla birlikte Pers tesiri göz ardı edilmeden devam ettirilen stilistik örnekler, bu kez Roma-Bizans tesiriyle göze çarpacaktır. Bazı sikkelerin ön yüzünde el sultanu'l muazzam Mesud bin Kılıçarslan yazılıdır. Arka yüzünde ise, sağ elinde haçlı globus sol elinde labarum tutan Bizans hükümdar figürü vardır. I. Rükneddin Mesud bin Kılıçarslan'a ait olan sikke örneklerinde olduğu gibi, Bizans sikkelerinin tesirini ilk dönemlerde gösterecek daha sonra Anadolu Selçukluları'na ait at üstünde ok atan, mızrak-kargı savuran örnekler sıklıkla görülmeye başlanacaktır.¹¹ Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere elinde bürküt (av kuşu) ava giden Selçuklu Sultanı II. Melikşah canlandırılırken, atın terkinde melek formunda bir insanın onu koruması stilize edilmiştir. Selçuklu sikkeleri üzerlerindeki hatlar, dikkat çekici özelliklere sahiptir. Kufi hattın kullanıldığı bazı gümüş sikkeler adeta sanat eseri niteliği taşımaktadır.

9 <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=56393>; <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=15849>

10 Koçnev 1995, 244, Nu. 570.

11 Şevki Nezih Aykut, Türkiye Selçuklu Sikkeleri, C.I, I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220), Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s.222.

Gümüş sikkeler, ağırlıklı olarak Erzurum, Sivas, Konya, Kayseri gibi büyük şehirlerde bu işi bilen ustalara kestirilmiş, gerek gümüş kalitesi gerekse darb teknikleri itibarıyla dikkat çeken örnekler şeklinde değerlendirilmiştir. Her Selçuklu sikkesi, başlı başına süslemeleri ve hattıyla inceleme konusu oluşturacak kadar zarif motifler ve ölçü ahengi içinde darbettirilmiştir.

Zeno:131889

بن قلیج ارسلانمکناهابوالفتح

Ç.:18X16.5 mm, A.:2.721 gr. AE. Fels. RRR.

Ön yüzünde Ebu'lfeth Melikşah bin Kılıçarslan yazısı, arka yüzünde ise sağa bakan atın terkinde insan formunda bir melek vardır.¹² II. Melikşah bin Kılıç Arslan (H.593-4/M.1197-1198) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.¹³

Saltanatın gücünün sergilendiği, kültürel zenginliğin sanatı zirve noktalarına taşıdığı, mimaride şaheserlerin yaratıldığı dönemler geride kalmış, Moğol-İlhanlı zulmü Anadolu'yu kan kusturur duruma getirmiştir. Vergilerin ağırlığı, Noyanların acımasızlığı ile üst üste gelince Anadolu'da ekonomik, kültürel ve sosyal hayat çökmüş, bazı boylar kalabalık gruplar halinde Anadolu'dan uzaklaşmaya çalışmıştır. İşte bu dönemde ortak olarak Anadolu Selçuklu-İlhanlı sikkeleri görüldüğü gibi (buna çeşitli ortak beylik ve Moğol sikkeleri de dâhil edilebilir) sultan adı zikredilmeden günlük alışverişlerde kullanmak amacıyla bazı bakır sikkelerde darbettirilmiştir.

Korku dönemi sikkeleri olarak bilinen bu sikkeler, ağırlıklı olarak gümüş ve bakırdan kestirilmiştir. Sultanların (Selçuklu ve Moğol) adlarının zikredildiği altın dinarlar da mevcuttur ama kullanım sıklığı sebebiyle gümüş ve bakır tedavüldedir. Saray erkânı için kestirildiği düşünülen altın dinarlar oldukça yüksek ayarlıdır ve dönemine göre stilistik tasarımı ileri düzeydedir. Özellikle altından kestirilen İlhanlı sikkeleri, sanat eseri kabul edilebilecek kadar güzel örnekleri ihtiva etmektedir.

¹² Yılmaz İzmirli, Anadolu Selçuklu Paraları, İstanbul, 2010, s.57.

¹³ <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=131889>

“koçbaşı” ve diğer işaretler, yukarıdaki sikkeyi farklı kılmaktadır.⁵ Togan Han Ahmed ibn Ali (H.388-406/ 408/M.998-1016/1018) yılları arasında hüküm sürmüştür.⁶

Karahanlı sikkeleri, bazı özellikleri itibariyle de diğer Türk devletlerindeki sikke darbettirme geleneğine tesir etmiştir. Göktürk sikkelerinde görülen ay yıldız sembolleri görüldüğü gibi, tek hilal-ay, iki hilal, üç hilal ve dört hilalin yer aldığı sikke örneklerine de sahiptir. Gerek gümüş, gerek bakır gerekse bronz örneklerde kullanılan kufi hattın yanı sıra diğer hatların tercih edilmesi ve süsleme çeşitliliği, şahane örneklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca birden fazla dile sahip olması Arapça, Farsça ve Uygurca yazıların sikkelerin üzerinde bulunması, üç kültür kuşağı içinde de sikkelerin ticari ilişkilerde sıklıkla kullanılıyor olduğunun delilidir. Gerek Zereşan gerek Fergana gerekse de Çu ve Tarım Vadileri'nde kullanılan sikkeler, yazlık başkentte (Kuzorda) ve kışlık başkentte (Kaşgar) ayrı ayrı tarihlerde darbettirilmiştir.

Gümüş krizinin yaşandığı dönemler hariç darbettirilen Karahanlı dirhemleri, 925 ayar kaliteli gümüşten kesilmiş, kriz döneminde bakır sikkelerin üzeri iki-üç milimetrelik gümüşle kaplanmıştır. Bazı sikkelerdeki gümüş oranı halk tarafında anlaşılmasın diye farklı karışımlarla bir arada darbettirilmiştir. Nadir örnekler de ise çok düşük 825 ya da 725 ayar kara gümüşle dirhemlerin kesildiği görülür. Her ne kadar istila yıllarında (Karakitay-Karahıtay) ya da askeri harcamaların arttığı dönemlerde, bu tedbirlerin alındığı görülse de konargöçer yaşam biçimini terk etmeden bu düzeyde bir mali sisteme ve ticari hayata Karahanlıların dâhil olmasının dönemi açısından büyük bir gelişme olduğu kabul edilmelidir.

Zeno:17425/17401

لااله الاالله وحده لا شريك له

الامير نصر بن على مولى الخ المويد العادل ايلك العادل

el emir Nasr bin Ali mevlielh/el muidu'ladl iligadl.

Ç.:27.5 mm, A.:3.3814 gr. AE. Fels.RRRR.

Karahanlı Hakanlığı (940-1040)

5 <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=50357>; <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=76634>

6 Koçnev 1995:221, Nu. 261.

Zeno:113718

السلطان الاعظم

Ç.:19.7X16.5 mm, A.:2.490 gr. AE. Fels. RRRRR.

Sikkenin ön yüzünde el sultan, arka yüzünde ise el azam kelimesi vardır. Darb yeri ve tarihi mevcut değildir. Moğolların Anadolu'da zulüm ve korku saldığı dönemi olduğu için sikkelerin üzerinde sultan ismi zikredilmemiştir. Alan otoriteleri, II. Gıyaseddin Mesud (H.679-695/M.1280-1296/H.699-708/M.1300-1308 iki kez tahta çıkmıştır) dönemine ait olabileceği üzerinde tartışılmaktadır.¹⁴

S formlu sikkeler, ağırlıklı olarak Roma ve Bizans darb geleneği içinde görülen tipler arasında mevcuttur. Fakat sikkenin arka yüzünde el Halid ?..Ferid yazıları okunmaktadır. İlk dönem beyliklerinde bu türden sikkelerin kullanıldıkları ya da Bizans sikkeleri üzerine konturmark vurarak beylik sınırlarında dâhilinde tedavülde tutulduğu anlaşılmıştır. Aşağıda örneği verilen sikkenin konturmarkı içinde yer alan "lillah" yazısı Diyarbakır İnaloğulları Beyliği tarafından kullanılmıştır. İlk (Erken)Anadolu Beylikleri olarak kabul edilen Saltukoğulları, Mengücekoğulları, Danişmenoğulları, Artukoğulları, Sökmenoğulları ve Çaka Beyliği sikkelerinde de benzer uygulamalar görülmektedir. Ön yüzünde haç arka yüzünde Arapça unvanların kullanıldığı sikkeler olduğu gibi, Bizans sikkeleri üzerine Arapça beylik adları, sultan isim kısaltmaları ya da damgaları kullanılarak bu paralar tedavülde tutulmuştur.

Zeno:?

المستنصر الفرد

Ç.:22.5X21.5 mm, E.:2 mm, A.:3.418 gr.AE. Fels. UQ

¹⁴ <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=113718>

S formlu Roma-Bizans sikkeleri şeklinde de tanınan felsin ön yüzünde S hafi görülmektedir, arka yüzünde el-Muntasır el-Ferid şeklinde bir isim okunmaktadır. Bazen bu sikkelerin bir yüzüne Arapça yazılar konturmark gibi darbedilmiş bazılarında ise Bizans sikkelerinin bir yüzü temizlendikten sonra yazı darbedilmiş ya da konturmark vurulmuştur.

İnaloğulları Beyliği veya Yinaloğulları adı ile bilinir, 1098-1183 yılları arasında Amid (Diyarbakır) ve çevresindeki bölgede hâkimiyetini ilan etmiş olan Türk Beyliğidir. Yüz yıla yakın bir dönem bu topraklarda hüküm sürmüştür, Büyük Selçuklular ve Eyyübiler ile mücadelelere girişmiştir, Selahaddin Eyyübi tarafından Amid (Diyarbakır) 1183 yılında ele geçirilince esir alınan son Emir İnaloğlu Mahmud yaşlı olduğu için hürmet görmüş, öldürülmemiştir.

Zeno:?

الله

Ç.:26X23.5 mm, A.:7.477 gr.AE.Follis.RRR.

Diyarbakır İnaloğulları Beyliği tarafından Bizans sikkelerinin üzerine konturmark vurularak kullanılmıştır. Konturmarkın darbedildiği yerde "lillah" yazısı vardır. Sikkeler o döneme ya da daha önceki tarihlere ait olan Bizans İmparatorluk sikkeleridir.¹⁵

السلطان الاعظم

Ç.:17.5X16.5 mm, A.:1.330 gr.AE. Fels. RRRRR.

15 S. Kılıç, "Bizans Anonim Follisleri Üzerinde Görülen İslami Konturmarklar", Mediterranean Journal of Humanities, S.IV/2, 2014, ss.179-189.

İlhanlı sikke tiplerine benzeyen feslin ön yüzünde el sultanü'l azam şeklinde okunan bir yazı, diğer tarafında ise sola doğru hareket halinde bir kurt stilize edilerek nakşedilmiştir. Kurt'un arka tarafında net olmayan bir güneş formu vardır. Anonim Beylik felsi olduğu düşünülen sikkenin dönemin darb ustaları tarafından İlhanlı sikkelerine benzetilerek kesilmiş olması ya da bilinmeyen bir İlhanlı sikkesi olması da mümkündür. Bazı uzmanlara göre de Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud (H.679-695/M.1280-1296/H.699-708/M.1300-1308 iki kez tahta çıkmıştır) dönemine aittir.¹⁶

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Geç Anadolu Beyliklerine ait olduğu düşünülen felsin ön yüzünde Süleyman Yıldızı'nın içinde sekiz noktalı çiçek formu mevcuttur. Arka yüzünde ise "sa", "sana" yazısının görüldüğü ama damga formuyla kullanıldığı için hangi beyliğe ait olduğu tespit edilemeyen bir örnek mevcuttur. Felsin farklı örneklerinin Akkoyunlular ve Memluklulara ait olanları arasında benzer damga şekilleriyle tespit edildiği bilinmektedir. Literatürde mevcut örnek tespit edilememiştir. Akkoyunlu ve Memluklu felslerinden bu felsi ayıran nokta ise çap ve ağırlığıdır. Mevcut özellikler, Geç Anadolu Beyliklerine ait olan sikkelerle büyük benzerlikler göstermektedir.¹⁷

Zeno:?

سا ساکا

Ç.:13.2X12 mm, A.:0.513gr. AE. Fels.RRRRR.

İlhanlılara bağlı olan Moğol soylu Calayır boyunun önde gelenlerinden Büyük Hasan, İlhanlıların yıkılmasından sonra devletini kurmak amacıyla Tebriz ve Azerbaycan'ı ele geçirmek için mücadele vermiş ama Küçük Hasan karşısında yenilgiye uğrayarak Irak bölgesine çekilmiştir. Büyük Hasan'ın torunu olan Ahmed Calayır, Karakoyunlularla verdiği mücadeleyi kaybedecek akabinde Osmanlı Devleti'ne daha sonra da Mısır Memlukluları'na sığınacaktır. Timur karşısında varlık göstermeye çalışan aile fertlerinin direniş sergileme girişimleri boşa çıkmasına rağmen Timur ölünce tekrar devletini kurmak için Tebriz'e hareket etmiş fakat Karakoyunlu Sultanı Kara Yusuf'a 1410 yılında yenilmiş ve akabinde öldürülmüştür. Calayırlı Ahmet Han'a ait sikkenin Van'da darbettirilmesi, bu şehrin bir süre Calayırlıların

16 <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=73064>

17 Celil Ender, Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları, İstanbul, 2000, s.24.

hâkimiyeti altında kaldığı ya da şehir hâkiminin tabiiyetini Calayırlılara arz ettiği düşüncesini akla getirmektedir. Sikke çok nadir bir örnektir.¹⁸

Zeno:?

السلطان الاعظمسلطاناحمد حان بن جلال الدين حسينلاله الاله محمد رسول اللهضرب وان

Ç.:14.3X14 mm, A.:1.024 gr. AR. Dirhem. UQ/RRRRR.

Ön tarafta La ilahe illallah Muhammed Resulallah diribe Van, arka tarafta el sultanü'l azam Sultan Ahmed Han bin Celaleddin Hüseyin yazısı vardır. Dirhem'in darb yeri Van'dır, darb tarihi okunamamaktadır. Sultan Gıyaseddin Ahmed (H.784-813/M.1382-1410) yılları arasında hüküm sürmüştür.

Eyyübiler'den Selahaddin Eyyübi'nin 1171 yılında kurduğu devlet, Mısır, Suriye, Yemen ve Güneydoğu Anadolu sahasını içine alan büyük bir devlettir. Eyyübilerin Halep kolunun ilk hâkimi olan el Zahir Gazi döneminde bu fels darbettirilmiştir. Sikke, Anadolu'da Klikya-Çukurova sahasında varlığını sürdüren Ermeniler tarafından üzerine Ermenice yazılar darbedilerek kullanılmıştır. Ermeniler, Eyyübilere tabi olarak hâkim oldukları bölgelerde ticari işlerinde kullanmak üzere bu sikkelerin üzerine konturmark vurarak tedavülde tutmuşlardır.

Ç.:20.2x19.5 mm, A.:2.660 gr. AE. RRRR.

18 A. Markov, Katalog DjelairidskihManet, S. Peterburg, 1897.

el Zahir Gazi'ye ait olan sikke, Halep darblı ve H.607 tarihlidir. Sikke ilginç bir örnektir, etrafına Klikya Ermenileri tarafından Ermenice yazılar darbedilmiştir. el Zahir Gazi ibn Selahaddin (H.582-613/M.1186-1216) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

Memluklu Devleti her ne kadar Mısır'da kurulmuş olsa da Anadolu'da yaşanan Moğol zulmüne kayıtsız kalamamış, gelen yardım taleplerine olumlu cevap vererek sefere çıkmıştır. Moğol ordularını Sultan Kutuz, 1260 yılında Ayn Calut Savaşı ile ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Daha sonra da bu yardımlar devam etmiştir, Sultan Baybars, Elbistan'da Moğol orduları karşısında kazandığı zaferden sonra kendisini yardım etmesi için çağırınların desteğini alamayınca ülkesine geri dönmüştür. Mardin'in Memluklara bağlı olup olmadığı konusunda kesin bir bilgi yoktur.¹⁹ Fels, sultan adına ya da bir başka emir adına darbettirilmiş olabilir, hiçbir örneği olmadığı için sikkenin künyesini tespit etmek mümkün olamamıştır.

Zeno:?

ماردين الزن حاحا

Ç.:13.5x12 mm, A.:1.818 gr. AE. Fels. RRRRR.

Memluklulara ait olduğu düşünülen ve Mardin darblı olduğu soldaki sikkede açık olarak okunabilen arka tarafında süslemeleri bulunan sikkeye ait bir başka örneğe ulaşılamamıştır.

Timur'un Yedisu bölgesine hareketi öncesinde darbettirmiş olabileceği sikke, literatürde mevcut değildir. Sikkenin bir başka örneğinin bulunamaması nümizmatik uzmanları arasında şaşkınlık yaratmıştır. Sikke, Buhara ve Şaş (Taşkent) şehirlerini şerefliendirmek amacıyla darbedilmiştir, Emir Timur'un bu iki şehre ayrıca önem vererek sikke kestirmesi uzmanların iki büyük başkente itibar ve önem kazandırma amacına yönelik bir hareketi olabileceği üzerinde durmalarına sebebiyet vermiştir.

¹⁹ Ramazan Uykur, Madenden Yansıyan Tarih Artuklu Sikkeleri, Ankara 2017, s.60.

Zeno:?

شاش بحر ضرب

Ç.:26mm, A.:5.3864 gr. AE. Fels. UQ.

Oldukça ilginç ve sıra dışı bir sikkedir. Timurî sikkeleri açısından “olağanüstü bir fan-tezi” olarak kabul edilir. Prof. Dr. P. Petrov, 100.000 üzerinde Timurî sikkesini gözden ge-çirmesine rağmen gördüğü ilk sikkedir. Sikkenin bir tarafında Şaş (Taşkent), diğer tarafında ise Buhara yazılıdır. Timur, Şaş ve Buhara şehirlerine verdiği önemi göstermek amacıyla darbettirmiş olmalıdır.

Osmanlı Devleti'ne ait birçok sikke, nümizmatik otoriteleri tarafından son yıllarda ta-nımlanmış ve önemli detaylara ulaşılmıştır. Özellikle bakırdan imal edilen mangırların sahip oldukları detaylar dikkat çekmiş, akabindeki yıllarda elde edilen veriler, alan uzmanlarının bu örnekler üzerinde yoğunlaşmalarına neden olmuştur. Vergi paralarının (tişayyad) mali detayları ortaya çıkmaya başlayınca, bakır paralar ile dirhemlerin değişimine ait tabloların oluşturulması sonucu, darbhanelerin mevcut ağ üzerinden Osmanlı hazinesini nasıl yapılan-dırdığı anlaşılmıştır. Aşağıdaki örnek şu ana kadar yayınlanmış bir tip değildir, bu sebeple iki Osmanlı sultanından birine ait olması kuvvetle muhtemeldir. Mangır, Kastamonu ili sınırları dâhilinde bulunmuştur.

Zeno:?

Ç.:14.8 mm, A.:2.825 gr. AE. Mangır. UB/RRR.

Sikkenin ön tarafında tuğ şekli vardır, diğer tarafında ise otağ formunun ortasında dört nokta görülmektedir. II.Murad (H.824-848/1421-1444) yılları arasında hüküm sürmüştür. İki kez tahta çıkmıştır, ona ait bir mangır olabilir. II.Bayezid döneminde darbedilen sikkelere de ağırlık ve çap olarak benzemektedir. Sikkenin örneği hali hazırda mevcut değildir.

Aşağıda nadir bir örneği bulunan Bitlis sikkelerinin farklı tipleri tespit edilmiş ve literatürdeki yerini almıştır. Özellikle Osmanlı sikkeleri üzerine çalışan uzmanlar, Bitlis, Mardin ve Van sikkelerini az ve nadir olmaları sebebiyle dikkatli bir şekilde incelemişlerdir.²⁰ Bu sikkeler, koleksiyonerlerin de özel koleksiyonlarını süsledikleri için çok az sayıda mevcuttur. Mevcut sikkeler çap ve ağırlıkları itibarıyla da diğer sikkelerden ayrılmaktadır.²¹ Osmanlı mangırlarına tip ve ağırlık olarak benzememektedir, bölgesel özelliklerin göz önünde tutulması ya da diğer bölge devletlerinin (İran) sikkelerine benzetilerek kesilmiş olmaları da dikkat çekmektedir.

Zeno:?

السلطان احمد بن محمد حان عنصره ضرب في بدليس

Ç.:40.5X14 mm, A.:8.257 gr. Mangır.RRRR.

Ön yüzünde Sultan Ahmed Han bin Mehmed Han arka tarafında ise duribe fi Bidlis yazısı yer almaktadır, mevcut örnek şu ana kadar ağırlık ve çap olarak tespit edilememiştir.²² Sikke, 1124, 1133, 1134 ya da 1138 tarihli olmalıdır. III. Ahmed (H.1115-1143/M.1703-1730) yılları arasında hüküm sürmüştür.²³

Ahıskalı Mihrali Bey Katalogu içinden seçilerek yukarıdaki örnekleri sunulan sikkeler, Türkiye'deki nümizmatik literatürüne ilk kez kazandırılmıştır. Genel Türk Tarihi olarak tanımladığımız disiplini içinde alan ve bu sahadaki devletlere ait sikkeler üzerine yapılan çalışmalar, ülkemizde maalesef yok denecek kadar azdır. Arkeolojinin bir alt dalı olan nümizmatik disiplini zamanla kendi ana yapısını oluşturmuş ve dünyada üzerine yönelinen en değerli alanlardan biri haline gelmiştir. Ülkemizde Antik, Grek, Roma ve Bizans sikkeler-

20 Atom Damalı, Osmanlı Sikkeleri Tarihi, C.VI, İstanbul, 2012, s.2006,2007.

21 Cüneyt Ölçer, Nakışlı Osmanlı Mangırları, İstanbul, 1975, s. 41.

22 K. Uslu, M. Beyazıt, T. Kara, Osmanlı İmparatorluğu Madeni Paraları (1687-1839/1099-1255), İstanbul, 2010, s. 65.

23 Necdet Kabaklarlı, Mangır, İstanbul, 1998, s.514.

ri üzerine çalışan oldukça değerli otoriteler yetişmiş ama aynı önem ve değer Türk-İslam Nümizmatığı'ne maalesef verilememiştir.

Şahsi gayretleri ve özel eğilimleri ile lokal olarak çalıştırılan bazı devletler ve beylikler bulunsa da ülkemizde bu disiplin yeterli ilgi görmediği için literatürdeki bilimsel çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır. İlginç olan diğer bir gelişme ise, mevcut disiplin ülkemizde ilgisizlik sebebiyle gelişmezken, yurt dışında alan otoritesi şeklinde kabul gören değerli nümizmatların önemli bir kısmının Türk kökenli akademisyenler arasından çıkmasıdır. Türk İslam Nümizmatığı, yurt dışında farklı üniversite ve müzelerdeki Türk saha uzmanları tarafından çalışılmakta ve bu disipline ait dergilerde sıklıkla yayınlanmaktadır. Kaynağı Anadolu topraklarında bulunan, her karışında farklı bir medeniyete ait materyal ve sikke barındıran, yine iş gücü potansiyelini de aynı mabdan karşılayarak yetiştirip başka ülkelere yönlendiren bir ülkedir Türkiye. Emeğini, bilimsel üretimini yurtdışında çalışarak yayınlamak zorunda kalan, beyin gücünü seferber edilen imkânlarla teslim etmek mecburiyetinde bırakılan insanların çalıştığı bir disiplindir nümizmatik.